

Biblioteca i documentació a l'Institut de Batxillerat Barri Besòs¹

Vendre un somni o assolir una il·lusió

JOSEP VILALLONGA I FALCÓ*

ANTONI GARRIDO I MUÑOZ**

NÚRIA LORENZO RAMÍREZ***

Resum: Es descriu l'esforç de l'Institut de Batxillerat Barri Besòs per impulsar la seva biblioteca i els serveis que presta. Finalment, es fa una reflexió sobre la biblioteca escolar, la seva situació actual i les perspectives de futur.

1. Els principis generals de l'Institut de Batxillerat Barri Besòs: la informàtica i la documentació al centre.

Al projecte educatiu de l'IB Barri Besòs es diu que aquest és un centre arrelat en el medi on es troba, obert al barri i al món, amb funcionament democràtic i participatiu, que defensa l'escola pública i que porta a la pràctica un ensenyament de qualitat.

Respecte a l'ús de la informàtica, es considera que cal que els alumnes

1 Aquest article va ser presentat al Congrés del Consell Internacional de Mitjans Educatius "Els nous entorns tecnològics al servei de l'ensenyament", celebrat a Barcelona del dies 22 a 24 de novembre de 1993.

* Catedràtic de Filosofia i director de l'IB Barri Besòs

** Professor de Matemàtiques i coordinador d'Informàtica de l'IB Barri Besòs

*** Professora ajudant del Dept. de Didàctica i Organització Escolar de la Universitat de Barcelona

en siguin usuaris ben aviat, que tinguin una visió de conjunt d'allò que la informàtica permet i també d'allò que no permet i que puguin aprofundir en alguna branca d'aquesta disciplina.

I pel que fa a la documentació, s'observa que per tal de fer-ne un bon ús cal:

a) Que els fons documentals, en sentit ampli, estiguin ben catalogats, per tal de garantir que seran aprofitats al màxim.

b) Donar als usuaris de la biblioteca la formació suficient per tal que siguin capaços de cercar i consultar la informació que els interessa, independentment del tipus de suport en què es presenti.

c) Formar-los en les diferents branques amb una mentalitat oberta, per tal que puguin fer una anàlisi crítica de les informacions rebudes.

d) I, finalment, ensenyar-los els temes relacionats amb la gestió automatitzada de la informació, mostrar els problemes que comporta i els avantatges que se n'obtenen.

D'aquesta manera formarem persones capaces de moure's per un món saturat d'informacions: educant-los en les maneres de triar la informació que els interessa, ja sigui en un suport o en un altre, i a saber fer una lectura crítica d'aquesta.

2. Infraestructura informàtica actual de l'Institut de Batxillerat Barri Besòs i el seu procés d'informatització

La infraestructura informàtica actual, que ja és una mica obsoleta, es troba dispersa per molts llocs de l'Institut. Actualment la tenim repartida en dues aules d'informàtica (una amb ordinadors XT i una altra amb ordinadors 286), una aula d'impressió làser, la sala de la biblioteca, l'aula de música, el laboratori de física i química i la secretaria.

Quant al procés d'informatització, només citarem esquemàticament unes etapes que ens permetran mostrar com aquesta ha evolucionat al centre:

- L'any 1977 té lloc la inauguració del centre.

- Entre els anys 1980-1986 el centre pren la iniciativa i, gràcies a pressupostos de l'APA¹, es compren ordinadors. Són els primers intents d'informatitzar la gestió del centre; els ex-alumnes fan un EATP² d'Informàtica, es realitzen els primers tallers i cursets per a pares, alumnes, ex-alumnes i professors.

- Al 1986 vàrem començar les dotacions informàtiques de l'Administració educativa a Catalunya, de les quals també vam gaudir i, que complementades amb les nostres adquisicions, ens han portat a la situació actual.

1. APA: Associació de Pares d'Alumnes

2. EATP: Ensenyaments i Activitats Tècnico-Professional. Matèria de dues hores setmanals per als alumnes de 2n i 3r de BUP.

3. La biblioteca de l'Institut

3.1. Antecedents que ens han portat a la situació actual

En primer lloc cal destacar el creixement del fons i les sales de la biblioteca. Durant els anys d'existència del centre, gràcies al pacte existent entre tots els estaments de la comunitat escolar, s'ha anat aconseguint un fons documental molt important. D'acord amb el nostre concepte ampli de document destaquem:

-La biblioteca (en el sentit tradicional de material imprès): amb uns 10.000 volums a la sala de lectura, seminaris, la reserva de la biblioteca i la sala d'estudis.

-La videoteca: amb més de 1.000 cintes de vídeo, algunes de producció pròpia, ubicades provisionalment a la secretaria.

-El programari i documents electrònics, sense oblidar els de producció pròpia del centre. Ubicats a les aules d'informàtica on el mòdem amplia fronteres.

-L'arxiu històric del centre: una sèrie d'elements (revistes, informes, retalls de premsa, vídeos, etc.) que actualment tenim molt dispersos i desordenats, però que caldria unificar i catalogar de forma centralitzada.

Totes les sales de lectura, informàtica i estudi tenen un horari ampli amb monitors subvencionats per l'APA.

Aquest creixement del fons ha anat acompanyat per un entorn tecnològic i social de la informació cada vegada més informatitzat.

Pel que fa a l'organització de la documentació i els materials que utilitzem alumnes i professors estem convençuts de la necessitat de catalogar-los i classificar-los i de fer-ho amb sistemes de gestió automatitzada de la informació per facilitar futurs intercanvis amb altres centres.

Quant al primer dels aspectes, caldria dir que des de l'inici de l'Institut es va anar afermant la necessitat de catalogar i classificar els materials. Així doncs en aquest sentit ressaltem la gran feina realitzada per la Comissió de Biblioteca coordinada per un professor, un auxiliar administratiu del centre i una professora que feia les tasques d'auxiliar de biblioteca –que s'ha jubilat i que l'Administració no ha substituït amb el perjudici corresponent per al centre. Així s'ha fet una catalogació i classificació elemental en suport paper de tots els llibres que entren a la biblioteca i en suport magnètic de les cintes de vídeo de la videoteca. Aquestes accions fetes de forma voluntària, però poc acurada, junt amb el creixement del fons, ens van fer prendre consciència que sense un sistema de catalogació i classificació reconegut i consolidat, aviat hauríem de tancar la biblioteca per impracticable.

Tornant a la qüestió de la informatització, ens hem interessat des d'un principi perquè fos d'aquesta manera i per això hem parlat i hem demanat

assessorament tant als organismes oficials com a persones expertes en aquest tema; malgrat això, només ens podem moure dintre de les possibilitats i els recursos de què disposa un centre de secundària.

No podem obviar en els antecedents del nostre projecte, la formació del professorat i les col·laboracions externes. Així, s'ha fet un esforç considerable de formació en les tasques documentals. Sis professors del centre –d'un total de 41– han realitzat diversos cursos de Documentació i Telemàtica organitzats pel PIE.³ Al mateix temps, el centre ha participat en diverses experiències d'aplicació educativa de la documentació i la telemàtica.

Respecte a les col·laboracions ressaltem que un professor del centre ha estat formador de cursos documentals del PIE. Un altre ha col·laborat en la realització de la part de filosofia i ètica del thesaurus de SINERA⁴, alhora que estem incorporant registres a la seva base de dades. Des de fa més d'un any, conscients que la feina de catalogar el fons de les biblioteques escolars no és una feina que un centre pugui portar a terme de forma independent, a causa dels pocs recursos humans i materials de què disposa habitualment, ens vam posar en contacte amb l'Àrea de Documentació del PIE, exposant les nostres necessitats i oferint la nostra col·laboració activa en el projecte d'informatitzar les biblioteques escolars.

Així doncs, veiem a molt llarg termini la possibilitat que una catalogació centralitzada de totes les biblioteques escolars pugui arribar a bon port. I amb el compromís verbal amb l'Àrea de Documentació del PIE que la feina que féssim seguint l'estructura de SINERA seria aprofitable en aquest futur, que somniem que no serà gaire llunyà, ens vam posar a treballar catalogant seguint l'estructura de SINERA.

3.2. Què fem

Totes les accions que hem desenvolupat s'emmarquen en el que anomenem PROJECTE-BIBLIOTECA. Aquest contempla, per una banda, la reordenació, reclassificació i la recatalogació de tots els documents del centre i, per una altra, la dinamització de la biblioteca com a focus neuràlgic de tot el projecte curricular del centre. La paraula projecte indica que ja hem començat a actuar en aquesta línia, però evidentment queda molt a fer, com podrem veure ben clar al final d'aquesta comunicació.

És condició bàsica del projecte anar buscant suports econòmics i humans allà on es pot, cosa cada vegada més difícil. Però preferim no parlar aquí de la qüestió econòmica. Només esmentarem la col·laboració de dues persones

3. PIE: Programa d'Informàtica Educativa de la Generalitat de Catalunya.

4. SINERA: Sistema d'Informació Educativa i de Recursos per a l'Aprenentatge, que és una base de dades documental promociionada pel PIE.

que han esdevingut gaire bé imprescindibles. Des del curs 1991-1992, disposem dels serveis d'una estudiant avançada de Biblioteconomia, unes hores al dia, subvencionada parcialment per la Conselleria de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya. També hi està col·laborant, des de fa dos cursos, una persona llicenciada en Pedagogia per la Universitat de Barcelona i que ahora també està a punt d'acabar els estudis de Biblioteconomia.

Un dels punts fonamentals del nostre projecte-biblioteca ha estat la creació de l'EATP de Biblioteconomia, Informàtica i Documentació. Un EATP és una matèria de dues hores setmanals eminentment pràctica, tal com indiquen les seves sigles: Ensenyament i Activitat Tècnico-Professional. Està inclosa en el currículum de l'actual batxillerat, per a compensar-ne l'excés de matèries teòriques. L'EATP de Biblioteconomia, Informàtica i Documentació funciona des de fa dos cursos al nostre centre i col·labora en les tasques de documentació de la biblioteca, ahora que inicia uns quants alumnes cada any en aquest món.

Així doncs, la reordenació, reclassificació i recatalogació de la biblioteca del centre ens serveix de camp de pràctiques de l'assignatura.

Quant a la catalogació, hem seguit un sistema mixt. Al començament vàrem dubtar de si empràvem els catàlegs manuals, tradicionals, amb targetes de cartolina, que d'alguna manera ja teníem, a més a més del control informàtic, o de si ens limitàvem a la catalogació informatitzada. Però de seguida veiérem que calia introduir els alumnes de secundària en els dos sistemes, ja que és més didàctic aprendre a catalogar i cercar informàticament en una base de dades, si prèviament s'han confeccionat i manipulat els calaixets metàl·lics dels catàlegs manuals.

El programa de l'assignatura cal veure'l com el conjunt de conceptes i procediments tècnics i intel·lectuals necessaris per servir al nostre projecte-biblioteca.

La situació dels alumnes que cursen l'EATP de Biblioteconomia no és la més adient per treure'n un rendiment immediat. Solen presentar-s'hi sense coneixements d'informàtica. Per aquest motiu cal, en primer lloc, ensinistrar-los en les beceroles del sistema operatiu i d'un processador de textos, per tal que hi puguin treballar.

A continuació se'ls expliquen les tècniques bàsiques de biblioteconomia. A un nivell molt simplificat se'ls ensenya la catalogació segons les normes de l'ISBD i la classificació decimal universal. Tot seguit se'ls donen uns quants llibres perquè els cataloguin i els classifiquin. Simultàniament se'ls va posant en contacte amb les diverses tasques d'una biblioteca: el registre, l'etiquetatge, el control del préstec, l'ordenació dels documents en els prestatges, etc., feines que ells mateixos van practicant amb assessorament al llarg del curs a la biblioteca del centre. Fins i tot poden comprovar aquests aspectes en altres biblioteques de la ciutat mitjançant algunes visites que organitzem amb aquesta finalitat.

Tornant a l'estructura de la base de dades SINERA, a la qual ja ens havíem referit anteriorment, hem de dir que implica que els alumnes coneixin també l'estructura i avantatges mínims d'una base de dades documental, el sistema de recerca booleana, amb el microordinador de la biblioteca així com via telemàtica, i les normes mínimes per introduir noves dades en aquestes bases de dades. Cal també facilitar-los coneixements d'usuari del software documental facilitat pel Programa d'Informàtica Educativa de la Generalitat, el Micro-Questel, malgrat les mancances que té, que ja comentarem posteriorment. A tall de complement, s'ensenya els alumnes a manejar un programa addicional, anomenat Catàleg, confeccionat pel PIE, que permet imprimir en cartolina, amb un format bastant semblant a l'ISBD, les fitxes dels catàlegs manuals des dels processadors de textos.

Però amb tot això no s'acaben les activitats del curs. La dificultat comença quan a més del domini de les tècniques exposades s'ha d'omplir cadascun dels camps de la base de dades. Efectivament, una vegada l'alumne es troba davant de la redacció concreta dels diversos camps de la base de dades, corresponents a un llibre que se li dona, com s'ho fa? Aquest és el veritable problema. En aquest instant una suor freda s'apodera del noi o de la noia, que s'adona de les dificultats intel·lectuals de la tasca. Aquesta implica dominar certs coneixements, tenir una certa cultura, fins i tot utilitzar algun idioma estranger a nivell bàsic, i sobretot, aplicar les tècniques lògiques de síntesi i anàlisi, de relació i comparació, per acabar redactant la fitxa amb concisió.

Evidentment, no tots els alumnes aconseguen redactar una fitxa correctament. En aquest cas, el professor ha de refer-la, per tal que sigui aprofitable. En aquesta fase de redacció, hem d'esmentar dues eines auxiliars imprescindibles: el thesaurus de termes, que ens serveix per determinar els descriptors de cada llibre que fixem per SINERA, i el llistat d'encapçalaments de matèria en català, que serveix per determinar l'encapçalament de les fitxes del catàleg alfabètic de matèries. Lamentablement aquests dos llistats de termes controlats no coincideixen, la qual cosa afegeix un element més de complicació a la tasca.

Fins aquí hem vist a grans trets les activitats de l'EATP de Documentació, en relació amb el projecte-biblioteca del centre. Ara, n'avaluarem breument els resultats.

En primer lloc, quan l'alumne ha de catalogar un llibre, ha de fer-ne una ressenya, d'acord amb unes normes estrictament pautades. Ha de comprendre el contingut del document, amb poc temps i probablement sense haver pogut llegir-lo. Si resumir un llibre o un document qualsevol ja és prou difícil per a un adolescent de 16 o 17 anys, no cal dir la dificultat que suposa ressenyar el llibre només per alguns símptomes, com ara la portada, el sumari i la introducció. Per tal de facilitar la tasca a l'alumne, comencem les

pràctiques amb llibres més aviat narratius, preferiblement novel·les i pel·lícules, que l'alumne coneix. Progressivament li triem llibres d'assaig i pensament abstracte. Cal dir que el 75 % dels alumnes acaben el curs fent aquesta feina amb una certa seguretat i dignitat.

El resultat més important no s'ha de mesurar pels beneficis que treu la biblioteca dels documents catalogats pels alumnes. Són més importants els beneficis que en treu el propi alumne i els que en treuen a mig termini els seus companys.

En acabar el curs, l'alumne ha desvetllat les seves capacitats d'identificació, interpretació, comparació i crítica. Paral·lelament ha après a distingir el que és rellevant del que no ho és, a emetre hipòtesis, a seguir un mètode, ha enriquit les pròpies opinions, tot seguint obert a qualsevol camp de la informació i respectant altres punts de vista amb objectivitat.

Pel que fa a la resta d'alumnes del centre, respiren l'activitat que hi ha a la biblioteca. Senten així que és una institució viva. Abans no hi veien sinó un magatzem de llibres. I evidentment n'aprofiten els resultats i les millores que dia a dia s'hi generen.

3.3. Per què ho fem? Els nostres objectius

Fins ara us hem explicat la nostra experiència, però no quina és la nostra direcció ni cap on creiem que hem d'anar. És evident que assolir els nostres ideals no depèn només de nosaltres, però també és cert que com a professionals de l'ensenyament ens veiem en l'obligació de donar solucions als problemes diaris, millorar la pràctica docent i els processos d'aprenentatge dels alumnes, i proposar solucions o vies d'acció a les administracions corresponents perquè ens donin suport a l'hora d'innovar. Així doncs, quines són les nostres metes i objectius respecte al catàleg de la biblioteca, el personal, la formació d'usuaris, etc.?

Sobre l'organització i la gestió de la biblioteca

Voldríem que el catàleg de la biblioteca fos únic i que hi constessin tots els recursos educatius del centre, de manera que tota la documentació del centre fos accessible a qualsevol usuari.

El nostre desig és que el catàleg fos automatitzat, és a dir, que estigués sobre un programa de gestió de biblioteques de manera que:

- Augmentéssim els punts d'accés als documents, superant les possibilitats dels catàlegs manuals i permetent cerques per paraules clau, per títol, etc.
- Que aquest catàleg es pogués consultar des de qualsevol punt de l'Institut.
- Que el sistema de classificació i codificació de les dades permetés l'intercanvi o la còpia de registres bibliogràfics amb altres centres de documen-

tació o centres bibliogràfics. Per això hauríem de comptar amb un sistema d'automatització de biblioteques que permetés l'intercanvi d'informació, i amb els convenis de col·laboració pertinents.

A més a més del catàleg i la consulta d'aquest, altres serveis com el préstec o la impressió de bibliografies podrien ser automatitzats mitjançant un bon programa.

Pel que fa als espais de la biblioteca el nostre objectiu s'encamina a la possibilitat d'oferir als alumnes un espai d'estudi i de lectura en què puguin gaudir d'un ambient d'aprenentatge i de recreació. Però els espais són reduïts pel nombre d'alumnes que utilitzen la biblioteca, especialment a les tardes.

Un altre dels objectius és que la biblioteca estigui oberta als antics alumnes i a la gent del barri, però donat que no podem garantir els serveis i els espais per als nostres alumnes això només serà possible a llarg termini.

El nostre desig quant al personal de la biblioteca, seria que poguéssim comptar amb un diplomad en Biblioteconomia i Documentació a temps complet, que pogués gaudir d'un cert estatus professional i d'una certa estabilitat. Amb una persona formada en la matèria s'aconseguiria:

- Alleugerir els processos de catalogació i classificació.
- Facilitar els processos d'intercanvi de registres amb altres centres bibliogràfics o de documentació.
- Equiparar els serveis als d'altres biblioteques i millorar en qualitat.

El fet de reclamar un professional a temps complet i amb certa estabilitat és l'única manera de poder garantir una continuïtat. A més, això permetria al centre desenvolupar una línia d'acció pedagògica respecte a la biblioteca, tant pel que fa a la seva integració en el currículum i en les tasques d'aprenentatge, com pel que fa a la formació d'usuaris de biblioteca.

Sobre la formació dels usuaris de la biblioteca

Comptant amb una biblioteca ben organitzada podríem ensenyar els nostres alumnes a utilitzar la base de dades bibliogràfica, desenvolupant els procediments de recerca, selecció i utilització crítica de la informació.

Introduir l'ús de la biblioteca i la documentació en totes les matèries –amb tot el que això comporta– possibilitaria l'ensinistrament dels alumnes en l'ús de les biblioteques, la documentació i els mètodes de treball científic, dotant-los d'uns procediments que els seran útils per a tota la vida.

Sobre els serveis que hauria d'oferir

Els serveis que volem que ofereixi aquesta biblioteca als seus usuaris són els següents:

- 1) Préstec del material de la biblioteca, tant per utilitzar-lo dins de les dependències del centre com fora.

2) Consulta: tots els documents haurien de poder ser consultables en qualsevol moment, és a dir, haurien de ser d'accés lliure per a tothom.

3) Difusió selectiva de la informació, oferint la possibilitat de gaudir d'una sèrie d'informacions referides a un tema d'interès, de tal manera que el bibliotecari col·labori amb els professors i els alumnes facilitant periòdicament els materials que hi ha a la biblioteca o que es poden aconseguir sobre aquest tema.

4) Informació a l'usuari, de tal manera que aquest pugui trobar sempre a la biblioteca una persona que l'ajudi en la recerca de documentació i li ensenyi com utilitzar la biblioteca, les obres de referència, el catàleg automatitzat, els butlletins de sumaris que es reben, etc.

Sobre la integració de la biblioteca escolar en el treball del professorat

La idea que ens anima en la realització de tot aquest projecte-biblioteca, és a dir, de tot el que estem fent, és la integració de la biblioteca en el currículum. Volem dir que els assessors de la catalogació dels documents de "Llengua i literatura" o de "Física i química" –per posar un exemple– fossin els departaments i els professors d'aquestes matèries, que aquests fossin els primers usuaris de la biblioteca, i que en conjunt es veiés aquest projecte com una ocasió per posar en comú tots els esforços educatius de la casa i fomentar la interdisciplinarietat. Tanmateix, com que això encara trigarà a aconseguir-se, cal prendre-s'ho amb paciència.

3.4. Problemes que ens trobem pel camí

Tornant al subtítol d'aquesta comunicació "vendre un somni o assolir una il·lusió" podem dir que, tocant de peus a terra, són molts els problemes que ens estem trobant i poques les il·lusions assolides. Les dificultats o resistències amb que estem topant són:

1) No existeix cap organisme responsable de la gestió de les biblioteques escolars de secundària, de tal manera que cada biblioteca i cada centre treballa per separat –fent tots grans esforços per obtenir petits resultats, que en la majoria de casos ignorem. Algun organisme hauria de centralitzar els processos de catalogació i gestió, de tal manera que es cooperés i es compartissin els esforços, i així es permetria la creació i el desenvolupament d'una xarxa de biblioteques escolars integrada en el mateix sistema educatiu.

2) Fins ara treballem amb el programa de gestió de bases de dades documentals que ens ha proporcionat el PIE, el Micro-Questel. Però aquest no soluciona tots els problemes documentals d'un centre de recursos o biblioteca com el nostre. L'editor de textos és bastant dolent, el procés d'indexació és lent i no es pot consultar el catàleg al mateix temps que s'hi

incorporen nous registres, la interfície d'usuari resulta poc amigable i, a més a més, no permet l'automatització del préstec ni l'intercanvi de registres amb altres centres de documentació o xarxes de registres bibliogràfics. Sabem que l'Àrea de Documentació del PIE està en procés de recerca d'un nou programa i ells saben que nosaltres estem disposats a experimentar-lo.

3) Els ordinadors del nostre centre són de poca capacitat i estan saturats. Per aquesta raó només podem comptar amb un ordinador per a la gestió de la biblioteca.

4) No comptem amb una xarxa local, que permeti accedir i consultar el catàleg de la biblioteca des de qualsevol ordinador del centre.

5) L'arrelament del treball individualitzat en el professorat, cadascun amb la seva classe i la seva matèria, dificulten els treballs interdisciplinaris entorn als materials de la biblioteca, experiència que considerem que seria força interessant per al nostre projecte pedagògic i curricular.

6) Tal com hem esmentat abans, la manca de personal especialitzat format en Biblioteconomia i Documentació és una altra dificultat.

7) La manca d'un pressupost estable, garantit pel Departament d'Ensenyament, ens impedeix fer una planificació i una previsió coherent de cara al futur.

8) Els espais, donat el nombre d'estudiants, professors i d'altres usuaris de la biblioteca, resulten reduïts.

9) Finalment, tots sabem que no tenim cap garantia de continuïtat de tot el procés que hem iniciat, que és un procés llarg i que totes aquestes qüestions no les podem solucionar, perquè entre d'altres coses depenem de moltes altres persones i de moltes taules de despatxos.

I encara més, tot i que ningú de nosaltres ho diria segur que hem pensat si això no serà una batalla perduda. Però si els ensenyants no creiem en les utopies i en les il·lusions, com mantenir l'entusiasme en el treball diari?